

Natela Mağlakelidze

İlya Dövlət Universiteti

Çoxdilli təhsil və ana dilinin tədrisinin metodikası

Abstrakt

Məqalədə dilin tədrisi metodlarının unifikasiyasının çoxdilli məktəbdə yerli olan halları təhlil edilir. Onun məqsədi xarici dillərin metodikasının ana dilinin metodikasına hansı təsir göstərdiyini işıqlandırmaq, ana dilinin tədrisi üçün **xarici dillərin** tədrisində hal-hazırda istifadə olunan yeni strategiyaların istifadəsinin nə dərəcədə mümkün olmasıdır.

Xarici dillərin metodologiyasının təsiri yazı-oxunun tədrisinin metodlarını seçdikdə çox hiss edilir. “Amerika” metodunu (eyni “sözlər nəzəriyyəsinin”, yəni “tam sözlərin”) analiz metodlarının sırasına aid edirlər.

Gürcü dili əsasən fonetik yazı dilidir. Burada nə qədər səs varsa, bir o qədər də hərf var. Söz deyildiyi kimi də yazılır (çox az istisnalardan başqa). Məhz bunun üçün də İ. Qoqebaşvili öz “Ana dili”-ndə yazı-oxunun tədrisində hərf analizi-sintezi metoduna üstünlük verirdi, çünki tamamilə fonetik yazı dili kimi gürcü dilinə, özünəməxsusluğuna və spesifikasına uyğundur.

Bu gün yenə də gürcü həqiqətlərində “Amerika” metodunun kor-korana köçürülməsinə cəhdlər göstərilir, amma bu, fonetik yazı dili kimi gürcü dilinə, onun xüsusiyyətinə uyğun gəlmir; daha doğrusu – ona qarşı çıxır.

Çoxdilli məktəb ana dilinin tədrisini də nəzərdə tutur; daha doğrusu – ana dili gələcək nəslin təhsilinə və mədəniyyətin formalaşmasına əsaslanan bir dildir.

Gürcü dili gürcü məktəbində tək-cə fənlərdən biri deyil, eləcə də başqa fənlərin tədrisinin əsasıdır. Məqalədə məqsəd o deyil ki, bu cəhətdən məktəbdə vəziyyət necədir, yaxud da

şəxsiyyətin tərbiyəsində və təhsil işlərində (bu, ayrı məqalə üçün mövzudur) ana dilinə hansı funksiyalar həvalə edilir. Biz bu gün bir konkret məsələ üzərində söhbət aparmaq istəyirik – ana dilinin metodikasına dil tədrisinin metodlarının unifikasiyası hansı təsiri göstərir; bir çox hallarda ana dilinin tədrisi üçün tənqidsiz xarici ölkələrdən köçürdüyümüz yeni strategiyalar nə dərəcədə qəbul ediləndir ki, iki əsas amilli nəzərə almırıq: **a) şəxsiyyətin formalaşmasında ana dilinin mənasını və əhəmiyyətini və b) ana dilinin (gürcü dilinin) spesifikasını və linqvistik özünəməxsusluqlarını.**

Gürcü məktəbi öz mahiyyəti ilə hər zaman çoxdillili idi. Kifayət edir ki, İğalto və Qelati akademiyağını yadımıza salaq, burada ana dili ilə birlikdə xarici dillərin tədrisinə böyük diqqət verilirdi – yunan və latın dillərinə. Bizim böyük şəxsiyyətlərimizin həyatlarını təsvir etdikdə bioqraflar hər zaman onların yüksək səviyyədə xarici dilləri bildiklərini qeyd edirdilər. Hal-hazırda da xarici dillərin tədrisinə çox böyük diqqət verilir və bu barədə heç kim mübahisə etmir. Amma sual səslənir ki,

xarici dillərin tədrisində özünü doğruldan bu metodları kor-korana ana dilinin tədrisində də uyğunlaşdırma bilərikmi?!

Nədənsə bir çox hallarda unuduruq ki, ana dili təkəcə əsas nitq səriştələrinin – oxu, yazı, dinləmə və danışq deyil, ana dili, ilk növbədə, **düşündüyümüz dildir.** Və hal-hazırda, ana dilinin tədrisi bu dörd əsas komponentlə keçirilir. Xarici dildən fərqli olaraq ana dili üçün xüsusi təlimin lazım olmadığı faktı nəzərə alınmır ki, təbiət onu uşaq üçün hazır şəkildə verir. **D. Uznadze** qeyd edərki ki, 7-8 yaşlı uşaq vətəninin dilinə hər necə olsa da sahib olur... Bundan sonra miqdarca onun dilinin inkişafı artırılmalıdır... (Uznadze, 2003, səh. 592).

“Bir çox hallarda məktəbə gedən altı yaşlı uşaq dili linqvistikada çox yaxşı təlim almış müəllimin ona izah etdiyindən də yaxşı bilir” (Ramişvili, 2000, səh. 28).

Düşünürük ki, ana dilinin sistemli qrammatikasından imtina etmək və onun funksional qrammatikaya qədər kiçildilməsi o motivlə məqsədəuyğun deyil ki, onu bilmək uşağa ana dilində

söhbət zamanı gerek deyil və o yalnız xarici dilin tədrisində lazımdır. D. Uznadzenin sözlərini xatırlayaq: o, (söhbət 7 yaşlı uşaqdan gedir) danışa bilir və söhbət zamanı öz dilinin morfolojiyasına, sintaksisinə və semantolojiyasına da sahibdir.... Amma bu haqqda uşağın özü heç nə bilmir, onları obyektivləşdirmək və ona anlatmaq lazımdır... Və elə buradaca ona məktəb yardım edir: məktəb şagirdə qrammatikani öyrədir və bununla uşaq dilin inkişafının yeni pilləsinə keçir... Nitqin forması dərk olunur (Uznadze, səh. 593)

Beləliklə, ana dilinin qrammatikasının tədrisindən imtina etdikdə nitq formasının dərk olunmasına və uşağın dilin inkişafının yeni pilləsinə keçməsinə mane olur.

Xarici dillərin metodologiyasının təsiri oxu-yazı metodlarının seçimində daha da nəzərə çarpır. Yazı-oxu təlimi tarixində istifadə olunan metodu şərti olaraq üç qrupda birləşdirirlər: a) analiz, b) sintez və c) analiz-sintez.

“Amerika” (“sözlərin nəzəri”, yəni “tam sözlərin”) metodunu analizlər metoduna aid edirlər (Ramişvili, 1967, səh. 68).

Bu metod Fransada meydana gəlmişdir. Bu metodla yazı-oxunu öyrəndikdə əsas analiz vahidi hərf (və ya heca) deyil, əsas bütövlükdə sözdür. Bunun üçün də onu həmin dillərdə istifadə edirlər, hansında tələffüz və yazı, hərf və səslər bir-birləri ilə üst-üstə düşümlər. Şagirdin bu dillərdə sözü düzgün tələffüz etməsi və hüsni-xətti öyrənməsi üçün həm görmə qabiliyyəti, həm tələffüz, dinləmə və yazı ilə bütöv sözün qrafiki şəklini yadda saxlaması, əzbərləməsi lazımdır.

Əzbərləmə xaricində bu dillərdə danışan uşaq tam başqa verbal şəkli olan hərflərin kombinasiyasını düzgün yazma bilmir. Məhz bunun üçün də bu metod Avropada və Amerikada çox yayılmışdır. **İngilis, fransız, alman, yunan, türk, ispan** ... əlifbasının dərslikləri bu prinsiplə qurulmuşdurlar. Gürcü dili bildiyiniz kimi **fonetik** yazı dilidir. Burada nə qədər səs varsa, bir o qədər də hərf var. Söz deyildiyi kimi də yazılır (çox cüzi istisnalardan başqa). Məhz bunun üçün də İ. Qoqebaşvili öz “Ana dili”-ndə yazı-oxunun tədrisində **hərf analizi-sintez metoduna** üstünlük verirdi, çünki o, tamamilə fonetik yazı dili kimi gürcü dilinə,

özünəməxsusluğuna və spesifikasına uyğundur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu metodla gürcü uşaqları heç bir çətinlik çəkmədən çox qısa müddət ərzində yazı-oxunu öyrənirlər, bunu məktəbimizin çoxillik təcrübəsi də təsdiq edir (nəzərinizə çatdırmaq ki, bu metodla tərtib edilən İ. Qoqebaşvilinin “Ana dili” 1876-cı ildə çap olunmuş və bundan sonra onun alternativini faktiki olaraq olmamışdır). Bunun üçün də onun başqa metodla, xüsusilə də “Amerika” metodu ilə əvəz olunmasına ehtiyac yoxdur. Amma buna baxmayaraq bu gün bu barədə söhbət etməli oluruq, çünki xarici dilləri təqlid etməklə tərtib olunan dərslərin sayı çoxalmışdır.

Ötən əsrin 20-30-cu illərində gürcü maarifşünası tərəfindən böyük çətinlik və səylərlə yaradılmış milli ibtidai məktəb ləğv olundu, bu zaman yeni Sovet məktəbi hələ formalaşmamışdı. Onu da demək lazımdır ki, bu dövrün (1920-1930-cu illərin) əlifba dərsləkləri barədə çox məlumat yoxdur. Yalnız onu bilir ki, İ. Qoqebaşvilinin “Ana dili” tədris olunmurdu. Dərslək yalnız 1925-ci ilə qədər nəşr edilirdi.

Həmin dövrdə xaricini təqlid etməklə məktəbdə gürcü dilinə uyğun olmayan və faydasız metodları tətbiq edirdilər, o cümlədən “**amerika**” metodunu da, yalnız o səbəbdən ki, xarici metod (belə ki, yeni və progressiv) idi.

Məhz buna görə (və daha doğrusu isə ona görə ki, bu metodun həmin dövr üçün provokativ adı vardı – “*Amerika*”) bu metod gürcü dilində oxu-yazının təlimində bərqərar olunmağa başladı. Onu elmi cəhətdən öyrənmədən və əsaslandırmadan gürcü məktəblərində tətbiq edirdilər. Biz bu metodun istifadəsi haqqında dövlətin xüsusi qərarlarını izləyə bilmədik, amma yəqin ki, bu qərarlar mütləq var idi, çünki bu metodu yayımlayırdılar və nəinki Gürcüstanda, eləcə də bütün Sovet respublikalarında ondan istifadə edirdilər. Bir sözlə, Sovetlər məkanında bu metodun “çiçəklənmə” illəri idi.

20-ci illərdə bir neçə əlifba dərsləkləri həmin metoda əsaslanaraq hazırlandı. Bunlardır: 1. 1926-cı ildə - V. Dzidziquri və A. Qvaxarianın “Birinci kitab”; 2. 1927-ci ildə - N. Botsvadze və E. Burcanadzenin “Yeni kitab”; 3. 1928-ci ildə T. Zaalışvilinin “Öyrənək”;

4. 1933-cü ildə - P. Şanışvilinin “Əmək və bilik”....

Dərsliyin analizindən görünür ki, müəlliflərdən heç biri bu metoddan „təmiz“ şəkildə istifadə edə bilmirdilər. Müəlliflər gürcü dilinin təbiəti ilə, eləcə də artıq bərqərar olmuş ənənələrlə hesablaşmaq məcburiyyətində idilər. Sonralar isə demək olar ki, bu müəlliflərin hamısı tədrisin ənənəvi yoluna qayıtdılar.

Qeyd etmək lazımdır ki, heç bir dərslik „**Ana dili**“ adlanmırdı, çünki müəlliflər başa düşürdülər ki, onların dərsliklərini İ. Qoqebaşvilinin bu kitabı ilə əlaqələndirən heç nə yoxdur, ənənəvi olan “**so os**”-dan başqa.

Hal-hazırda bu dərslikləri heç kim xatırlamır, çünki onlar öz əsas funksiyalarını yerinə yetirə bilmədilər - gürcü uşaqları üçün yazı-oxunu öyrədə bilmədilər. Məhz bunun üçün 40-cı illərdən məktəb kütləvi şəkildə əvvəlcə İ. Qoqebaşvilinin „Ana dili“ dərsliyinə qayıtdı, sonra isə bu kitabın əsasında

tərtib olunan N. Botsvadzenin və Ek. Burcanadzenin „Ana dili“ dərsliyinə (1944).

Biz keçmişə yalnız hal-hazırda ana dilini tədris etdikdə xarici dilləri təqlid etməklə tətbiq etdiyimiz bəzi “yenilikləri” göstərmək üçün müraciət etdik. Tarixin artıq öz yerini göstərdiyi və onu yenidən şagirdlərin üzərində sınaqdan keçirilməsinin həqiqətən də lazım olmadığı köhnəni göstərdik.

Məqaləmi isə sevimmiz olan klassikimiz **İ. Qoqebaşvilinin** sözləri ilə bitirmək istəyirəm: „*Yalnız düşmən gürcüləri ayıra bilər: xarici dillərə üz çevirin və yalnız ana dilinin ətrafında birləşin...* Avropa dillərini bacardığınız qədər dərindən və səylə öyrənin, amma unutmayın ki, hər bir avropalı əvvəlcə əsaslı şəkildə öz ana dilini öyrənir və sonra xarici dilləri öyrənməyə başlayır“ (Qoqebaşvili, 1973, səg. 187).

İstifadə olunan ədəbiyyat

Qoqebaşvili, 1973 - İ. Qoqebaşvili, Millətin bürcü, seçilmiş pedaqoji əsərlər, Tb. 1973.

Ramişvili, 2000 - Q. Ramişvili, Ana dilinin nəzəriyyəsi, Tb., 2000.

Ramişvili, 2003 - V. Ramişvili, Gürcü dilinin tədrisi metodikası, Tb. 1967.

Uznadze, 2003 - D. Uznadze, Uşağın psixologiyası, Tb. 2003.

Natela Maghlakelidze

Ilia Chavchavadze State University, Faculty of Science and Art

Multilingual School and Native Language Teaching Approach

Abstract

The 20s of the previous century for Georgian school were the era of great novelty. This was the period when Soviet school hadn't been formed yet, but it was vividly seen the experiment to create the first system of multilingual education. This is the period of fascination and overstated with foreign methods. This was the only reason why in the process of language teaching wasn't taken into consideration the specificity of these languages and the difference of the English language itself and was being established the American method in teaching writing and reading. We were failed to find out the specific state resolution about the usage of this method, though it was probably existed, as far as it was clear that this method was being adored and popularized and was used not only in Georgia, but in all the post soviet republics. In a word it was in the soviet epoch, the flourishing of this method.

This method was used not only teaching the foreign languages (English, German, French.....), but in the teaching process of native languages as well (Russian, Georgian, Armenian, Kyrgystanyan.....).

How much was consented and justified the unification of American method in the teaching process of all languages? All the methods in the history of teaching writing and reading are united in three groups. They are the following: a) analytical, b) synthetical, c) analytica-synthetical. "American" method is being belonged to the analytical methods. This method despite to its title was originated in France. According to this method in the process of teaching writing and reading the main analytical unit isn't the letter but the

whole word itself. That's why this method is used in the teaching of those languages where the pronunciation and writing don't coincide. In order to study the writing in these languages a school student has to learn the whole graphical unit (a word), a student has to study using visual aids and other skills and abilities: listening, pronunciation and writing. Without studying by heart a child can't write the combination of letters which has got the quite difficult verbal sight. This was the reason why this method was so widely spread in Europe and America. This is the principle why English, French, German, Greek, Turkish, Spanish... textbooks are constructed.

Georgian language as it is known is mainly a phonetically alphabetical language. Here we have got the same number of sounds and letters. We've got the coincidence in writing and the oral, the word is written as it is pronounced. That's why while writing his "Deda Ena" ("Mother Tongue") Iakob Gogebashvili used analytical-synthetical method while teaching writing and reading as this method totally corresponds to the specificity of Georgian language as phonetically written language. That's the reason why this method was inculcated in the teaching process of Georgian writing and reading (In those days this method had the provocative name "American") and was established in Georgian schools under the scientifically discussed and researched.

Several textbooks were created based on this methods in the 20s. They are the following: 1.1926, V. Dzidziguri and A.Gvakharia-"The First Book"; 2.1927, N.Botsvadze and E.Burjanadze-"The new book"; 3.1928 T.Zaalishvili "Let's study"; 4. 1933 P.Chanishvili "Work and knowledge"...

Today nobody recalls these books. As they didn't fulfill their major aim-teaching writing and reading to Georgian children. This was the reason why from the 40s all schools in Georgia returned to I.Gogebashvili "Deda Ena" ("Mother Tongue") and then to the books (by N.Botsvadze and Ek.Burjanadze "DedaEna") constructed and based on this input.